

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-261-276>

УДК 373.5.035:316.627-053.6:316.45

ORCID ID 0000-0002-2947-4731

Олена Хомич,

кандидат педагогічних наук,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ORCID ID 0000-0003-4085-6228

Грина Лаврентьєва,

аспірантка,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА У ПРОЦЕСІ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Метою статті є аналіз і обґрунтування методики діагностики соціально успішної особистості старшокласника у процесі групової діяльності.*

У процесі дослідження було застосовано теоретичні методи: аналіз і синтез теоретичних та науково-методичних джерел для розроблення основних підходів до тлумачення поняття соціально успішної особистості та підбору діагностичного інструментарію для розробки методики дослідження.

Аналізуючи підходи до визначення поняття «успіх», «успішність» і «соціальна успішність» вдалося знайти визначення, яке найповніше відповідає меті і завданням дослідження: соціально успішна особистість – це людина, здатна створити у своїй майбутній діяльності матеріальні та духовні цінності, змінити соціальне життя та саму себе на краще, проаналізувати та оцінити наслідки цих змін, довести цінність власної думки до інших. Аналізуючи вікові особливості різних груп було встановлено, що сензитивним періодом розвитку навичок є старший шкільний вік. Так як він характеризується потребою у приналежності до групи, доцільно розвивати навички соціально успішної особистості у процесі групової діяльності.

Зазначено, що для формування соціально успішної особистості потрібно розвивати у старшокласників навички комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу та розв'язання проблем, попередження та розв'язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення і самооцінки, навички для ефективної групової діяльності, визначити рівень мотивованості досягнення успіху та створити сприятливі умови в освітньому середовищі.

Для методики дослідження формування навичок соціально успішної особистості старшокласника у процесі групової діяльності було дібрано: анкету «Ключові соціальні уміння учнів» Воронцової і Пономаренка, анкету Франкена для оцінки рівня сформованості навичок для здійснення групової діяльності, опитувальник «Мотивація успіху та страх невдачі» Реана, опитувальник Орлова «Потреба у досягненні успіху», анкету «Соціальні поведінкові практики учнів» Воронцової, Пономаренка.

***Ключові слова:** соціально успішна особистість, старшокласники, навички, групова діяльність.*

Olena Khomych,

PhD in Pedagogy,

Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,

Kyiv

Iryna Lavrentieva,

PhD student,

Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,

Kyiv

THE METHOD OF RESEARCH FORMATION OF SOCIALLY SUCCESSFUL PERSONALITY SKILLS OF SENIOR STUDENT IN THE PROCESS OF GROUP ACTIVITY

Abstract. *The purpose of the article is to analyze and substantiate the method of diagnosis of socially successful personality of senior students in the process of group activity.*

The researchers used theoretical methods: analysis and synthesis of theoretical and scientific-methodological sources for developing basic approaches to the interpretation of the identifying of socially successful personality and the selection of diagnostic tools for the development of research method.

The authors analyzed the approaches to the definition of «success» and «social success» to find a definition that fully corresponds the purpose and objectives of the research. Socially successful person is a person able to create material and spiritual values in the future, change social life for the better, to analyze and evaluate the consequences of these changes, to prove the value of one's own opinion to others. It was found that the senior school age is a sensitive period of development skills. This age is characterizing by the need to belong to a group, so it is advisable to develop the skills of a socially successful individual in the process of group activity.

The researchers noted that in order to form a socially successful personality, senior school students need to develop communication skills, self-control, empathy, cooperation, analysis and problem solving, conflict prevention and resolution, assertiveness, self-awareness and self-esteem, skills for effective group activity, to determine the level of motivation to get success and create comfortable conditions in the educational environment.

It was selected diagnostics instruments for research formation of socially successful personality skills of a senior student in the process of group activity. They are questionnaire "Key social skills of students" by Vorontsova and Ponomarenko, questionnaire to assess the level of skills for group activity by Franken, questionnaire "Motivation for success and fear of failure" by Rean, questionnaire "The need to succeed" by Orlov, the questionnaire "Social behavioral practices of students" by Vorontsova and Ponomarenko.

Key words: *group activity, senior students, skills, socially successful personality.*

Вступ. Сучасне українське суспільство потребує соціально-зрілих, творчо активних молодих людей, орієнтованих на соціально-значущі успіхи і позитивну самореалізацію в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак руйнівні соціальні фактори в останні десятиліття ускладнюють процеси

соціальної адаптації та соціального становлення старшокласників. Процес формування соціально успішної особистості є важливим на всіх етапах життя людини, однак особливого значення цей процес набуває саме в шкільному віці. Хоча система шкільної освіти об'єктивно не може забезпечити всі умови для формування соціальної успішності учня, вона може створити сприятливі умови для соціальної успішності, адаптованості до життя, здатності до особистісного та професійного самовизначення. На думку Калініної (2008) у закладах загальної середньої освіти дитина проходить «школу життя». Саме тут дитина вперше стикається з вимогами суспільства, починає взаємодіяти з іншими людьми, займатися навчальною діяльністю, соціально значимою діяльністю, формує уявлення про суспільство, розвиває особистісні якості тощо. Вже в закладі загальної середньої освіти дитина набуває перший досвід переживань соціальної успішності і неуспішності, отримує можливість встановити причинно-наслідковий зв'язок між певною поведінкою, якостями особистості та соціальною успішністю. Тому для досягнення і розвитку внутрішньо-особистісних підстав соціальної успішності в закладі загальної середньої освіти повинні бути створені спеціальні умови, вестися цілеспрямована робота, яка спирається на наукові уявлення про сутність соціальної успішності, її складові та особистісні якості, розвиток яких сприяє її досягненню.

З огляду на це, одним із головних пріоритетів сучасного виховання має бути створення комфортного для школярів освітнього середовища, що сприятиме формуванню особистісних установок, навичок, цінностей, рефлексивної позиції, позитивного досвіду, що допоможе їм стати успішними.

Якщо ще два десятиліття тому основою портрету соціально успішної особистості були навички грубої конкуренції, то сьогодні набувають актуальності форми поведінки, потрібні для ефективною та конструктивною участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на

результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Тобто життєві компетентності, які стають стержнем для досягнення успіху в усіх сферах життя, а не лише на професійному полі.

Саме такий підхід та оновлення поглядів на систему взаємовпливів, які вибудовуються навколо особистості учня, сприятиме формуванню її соціальної успішності. Та процес реформації тривалий, а педагоги всіх ланок закладів загальної середньої освіти вже сьогодні потребують новітніх форм та методів формування соціально успішної особистості учня.

Слід зазначити, що проблема успіху і успішності, соціальної успішності в психології не отримала цілісного вивчення. Дослідники виділяють лише деякі аспекти цього явища: механізми формування установки на успіх у великих і малих групах (McClelland, 1987), мотив прагнення до успіху і мотив уникнення неуспіху Atkinson (McClelland & David, 1974), потреба в досягненні успіху як одна з фундаментальних соціальних потреб людини (Орлов, 1997), чотири основні форми успіху (Тульчинський, 1994).

Мета та завдання. Основна мета нашого дослідження полягає у аналізі і обґрунтуванні методик діагностики соціально успішної особистості старшокласника. Задля досягнення мети були сформульовані наступні завдання:

- визначити сутність поняття «соціальна успішність»;
- визначити перелік навичок, які сприятимуть формуванню соціально успішної особистості старшокласників;
- обґрунтувати необхідність формування соціально успішної особистості старшокласників з огляду на вікові особливості цієї групи;
- проаналізувати і підібрати валідні методики діагностики соціально успішної особистості старшокласника.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань

дослідження нами було використано комплекс різних методів психолого-педагогічної діагностики. У процесі дослідження застосовано теоретичні та методи зведення й обробки даних. А саме: аналіз психолого-педагогічної літератури для уточнення сутності базових понять «успіх» і «соціальна успішність»; аналіз напрацювань і досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців задля підбору валідних методик діагностики формування соціально успішної особистості старшокласника.

Результати дослідження. Соціально успішну особистість ми розуміємо, як таку, яка у своїй діяльності здатна створювати матеріальні та духовні цінності, позитивно змінювати себе та оточуюче соціальне середовище, прогнозувати наслідки своєї діяльності.

На нашу думку, портрет соціально успішної особистості має поєднувати в собі наступні навички: комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу та розв'язання проблем, попередження та розв'язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення і самооцінки. Розвиток цих навичок не можливий без включення у соціум та активну взаємодію з його об'єктами, саме тому ми вважаємо, що залучення до групової діяльності може стати динамічним поштовхом та підґрунтям формування навичок соціально успішної особистості. Відповідно портрет соціально успішної особистості потрібно доповнити навичками, які сприяють ефективній груповій діяльності, які включають: асертивність, оптимізм, комунікабельність, самоповагу, щедрість (просоціальність), кооперацію.

Ми визначилися щодо передумов формування соціально успішної особистості. Вважаємо, що формування соціально успішної особистості є важливою складовою розвитку людини на всіх етапах її життя. Але через особливості психосоціального розвитку учнів старшої школи, саме вік 15-17 років є сензитивним періодом корегування поведінкових патернів та

прищеплення нових навичок. Таку особливість цієї вікової категорії можна пояснити і обґрунтувати через новоутворення у пізнавальній, емоційній, соціальній, професійно-орієнтаційній та мотиваційній сферах.

Пізнавальна сфера. У 15-16 років різко знижується ригідність мислення, воно стає гнучкішим, а приблизно з 18 років підвищується здатність до передбачення (встановлення причиново-наслідкових зв'язків, планування, висунення й аналіз гіпотез, актуалізація і реконструкція минулого досвіду). Розвиток пам'яті у старшокласників пов'язаний із засвоєнням прийомів мнемічної діяльності (запам'ятовування за допомогою асоціацій, заздалегідь складеного плану, виділення опорної інформації тощо). Таким чином, відбувається поєднання вроджених здібностей (здатків) і набутого вміння вчитися.

Емоційна сфера старшокласників характеризується: різноманітністю почуттів, що їх переживають, особливо моральних; більшою, ніж у підлітків, стійкістю емоцій; здатністю до співпереживання (відгукуватися на переживання інших, близьких їм людей); появою почуття кохання; розвитком естетичних почуттів, здатністю помічати красу в навколишньому світі.

Соціальна сфера. Старшокласники використовують спілкування в першу чергу для саморозкриття і тому воно стає більш довірливим з однолітками. Процес спілкування старшокласників стає глибшим і змістовнішим, з'являються такі емоційно насичені форми взаємодії, як дружба і кохання. Окрім того, важливою потребою у цей віковий період є приналежність до групи. Тому старшокласники потребують допомоги у формуванні навичок групової діяльності, щоб їхня діяльність у групі мала продуктивний і позитивний характер.

Прагнення до автономії від батьків – істотна характеристика старшого шкільного віку. Виокремлюють автономію: поведінкову (потреба і право

людини самостійно вирішувати питання, що стосуються її особисто); емоційну (потреба і право мати власні схильності, вибрані незалежно від батьків); моральну і ціннісну (потреба і право на власні погляди та фактичну наявність таких).

Час спілкування старших підлітків із дорослими може зменшитись, але потреба в неформальному, нерегламентованому спілкуванні з батьками залишається. Молоді люди прагнуть отримати пораду з того чи того питання, особливо в разі виникнення проблем чи потреби ухвалювати життєво важливі рішення (наприклад, щодо подальшого навчання).

Професійно-орієнтаційна та мотиваційна сфера. У старших класах навчально-пізнавальна діяльність учнів починає визначатися мотивами, спрямованими на реалізацію майбутнього, усвідомленням своєї життєвої перспективи і професійних намірів. Навчальні мотиви старшокласників все більше поєднуються з мотивами професійної орієнтації. Окрім власне інтересу до певної діяльності, потреби в самоактуалізації та самовираженні, вибір молодою людиною певної професії часто визначається її соціальною престижністю, власним освітнім рівнем, професією батьків, матеріальним добробутом родини. Велике значення має також передбачуваний рівень зарплати, хоча з віком простежується тенденція до зниження цієї залежності.

Таким чином, саме старшокласники становлять не лише благодатне підґрунтя плекання рис соціально успішної особистості, але й потребують такого впливу. Адже навички, які не розвиваються у сензитивний період, з часом втрачаються, а їх місце займають інші, на жаль, не завжди позитивні. Більше того, потреба у спілкуванні, як провідна серед старшокласників, є вагомою підставою формування соціально успішної особистості саме у процесі групової діяльності (Воронцова, 2017; Основи, 2020).

Підбір методики для діагностики формування соціально успішної

особистості старшокласника здійснювався з урахуванням вікових особливостей цільової категорії, навичок і мотивів необхідних для здійснення соціально успішної діяльності у процесі групової діяльності. Діагностична методика складається з анкет для визначення рівня сформованості навичок, що сприяють ефективній роботі у групі та формуванню соціальної успішності особистості старшокласника, опитувальників для визначення рівня потреби у досягненні успіху; анкети для визначення умов освітнього середовища, сприятливих для формування соціально успішної особистості.

Однією з найефективніших методик відстеження динаміки рівня розвитку навичок та поведінкових змін є методика «ДО» та «ПІСЛЯ». Експериментальній групі пропонується пройти тестування за запропонованою анкетною перед формувальним етапом експерименту, а після здійснення формувального впливу – пройти повторно тестування за тією ж анкетною. Саме такий підхід ми заклали в основу нашої діагностичної методики.

Для визначення рівня сформованості навичок, які на нашу думку можуть стати підґрунтям формування соціально успішної особистості старшокласника, ми обрали анкету Воронцової і Пономаренка «Ключові соціальні уміння учнів» (Звіт, 2016, с. 37). Вона спрямована на виявлення рівня сформованості життєвих навичок учнів, а саме: комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу та розв'язання проблем, попередження та розв'язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення і самооцінки. Оцінює рівень розвитку цих навичок учитель, який має можливість спостерігати за учнями в різних ситуаціях. Анкета складається із 8 тверджень, де описано основні характеристики кожної навички. Учитель має оцінити від 1 до 5 наскільки подібний опис характеризує його клас.

Анкета американського науковця Франкена була адаптована для оцінки рівня сформованості навичок для ефективної роботи у групі: асертивності,

оптимізму, самоповаги, комунікабельності, кооперації, щедрості (просоціальності). Для самооцінки кожної навички сформульовано 10 тверджень. Учасник має оцінити кожне твердження від 0 до 5, відповідно до того наскільки це характеризує його звичайну поведінку. Бали сумуються окремо для кожної навички та інтерпретуються рівнем її розвитку: низький, середній чи високий (Franken, 1997).

Опитувальник «Мотивація успіху та страх невдачі» Реана дає можливість оцінити ступінь вираженості прагнення до успіху, як провідної мотиваційної характеристики соціально успішної особистості. Особистість мотивована на успіх справляється зі своїми страхами, успішно долає перешкоди, а у випадку невдачі – працює над помилками, змінює стратегію і розпочинає знову свій шлях до успіху. І хоча страх також може мотивувати, але заважає працювати над стратегією досягнення успіху. Саме тоді важливо бути мотивованим на успіх та вміти використовувати страх як ресурс, наприклад побачити слабкі місця стратегії. Опитувальник «Мотивація успіху та страх невдачі» складається із 20 запитань, на кожне з яких необхідно дати відповідь «так» або «ні». За позитивну відповідь на запитання: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20 і негативну відповідь на запитання: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17 ставиться 1 бал, а потім вони підсумовуються. Інтерпретація включає такі результати: 1-7 балів – мотивація на невдачу (страх невдачі); 8-13 балів – мотиваційний полюс не виражений; 14-20 балів – мотивація на успіх (надія на успіх); 8 – 9 балів – ближче до страху невдачі; 12-13 балів – ближче до мотивації успіху (Фетискин, Козлов & Мануйлов, 2009).

Опитувальник Орлова «Потреба у досягненні успіху» спрямований на дослідження впливу мотивації досягнення на ефективність діяльності. У анкеті міститься 23 твердження, які дозволяють уточнити думки старшокласників щодо власних потреб, інтересів тощо. За кожну відповідь, яка збігається з

ключем ставиться 1 бал, відповіді підсумовуються. Інтерпретація включає такі результати: 0-6 балів – низька потреба у досягненні успіху; 7-9 балів – понижена потреба у досягненні успіху; 10-15 балів – середня потреба у досягненні успіху; 16-18 балів – підвищена потреба у досягненні успіху; 19-23 балів – висока потреба у досягненні успіху (Орлов, 1978).

Анкета «Соціальні поведінкові практики учнів» Воронцової, Пономаренка забезпечує можливість оцінити ставлення, уміння, поведінку учнів, стосунки у класі, відчуття психологічного благополуччя. Анкета містить 13 запитань, де кожне розглядається як окремий показник: психосоціальне благополуччя учнів, соціальна поведінка учнів, доброзичливість у класі. Даний опитувальник дозволяє визначити наскільки сприятливими є умови у класі для формування соціально успішної особистості (Лаврентьева, 2020).

Обговорення. Багато науковців присвятили свої наукові пошуки дослідженню феномена успіху та успішності. Ми проаналізували їхні нароби для того щоб визначити сутність поняття «соціальна успішність», через дослідження дефініції «успіх».

Кириченко і Нечерда розглядають «успіх» як позитивний результат діяльності суб'єкта по досягненню значимих для нього цілей, які при цьому відображають соціальні орієнтири суспільства (Кириченко & Нечерда, 2020, с. 104-105).

Дослідниця Велика (2009) зазначає, що успіх – це особистісно значуще навчальне досягнення, пов'язане із соціальним визнанням і переживанням радості.

Як у випадку з «успіхом», у вчених немає одного загальноприйнятого визначення поняття «успішність». Окрім того, Кириченко та Нечерда (2020) зазначають, що ці поняття є не лише не тотожними, але й поняття «успішність» є набагато складнішим, аніж «успіх». Проблему соціально успішної особистості

розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, такі як Альбуханова-Славська (1991), Асмолов (1996), Калініна (2008), Москаленко (2017), Орлов (1997), Пятуніна (2011), Atkinson (McClelland & David, 1974).

Нам імпонують тлумачення соціальної успішності як наявності соціально визнаних, суб'єктивно цінних досягнень в соціально значущій діяльності, взаємодії і вирішення життєвих проблем (Калініна, 2008); як якості, що формується в емоційно творчому настрої особистості, що досягає успіху в освітньому процесі (Жданова & Чиркова, 2019); як інтегральної якості особистості, що відбиває особливий емоційний стан дитини, виражає її ставлення до власних досягнень, результатів діяльності, життєвих обставин і позитивну оцінку з боку оточуючих його дій, здійснюваного вибору (Грушин, 2015); як особливості особистості, що дозволяють їй повноцінно включатися в систему соціальних зв'язків і відносин, сприяючи надбанню соціально необхідного статусу для побудови взаємин з іншими людьми (Варламова, 2004). Ці різні аспекти і характеристики соціальної успішності свідчать про її багатогранність і значущість у становленні особистості.

Так само, ми погоджуємося з визначенням Митника, який визначає соціально успішну особистість, як людину, здатну створити у своїй майбутній діяльності матеріальні та духовні цінності, змінити соціальне життя та саму себе на краще, проаналізувати та оцінити наслідки цих змін, довести цінність власної думки до інших. Задля цього, на його, така особистість повинна володіти певними знаннями, навичками та якостями (Митник, & Стрижак, 2019).

Відтак формування соціально успішної особистості є проблемою складною і неоднозначною. Саме на плечі педагога у період навчання дитини в закладі загальної середньої освіти лягає більша частина відповідальності за плекання рис необхідних для формування соціально успішної особистості.

Зауважимо, що в наш час бракує вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень, які б розкривали стан готовності педагогів і психологів закладів загальної середньої освіти до формування соціально успішної особистості, містили ефективні технології та методичні рекомендації формування соціально успішної особистості. Проте, деякі аспекти даного питання проаналізовано у працях Ананьєва (2001), Беха (2018), Божовича (1997), Леонтєва (1979), Рубінштейна (2000) (пов'язували проблему успіху з діяльністю учнів), Зязюна (2000), (з інтелектуальною активністю і самостійністю учнів), Atkinson (McClelland & David, 1974), Ільїна (Климов, 2003), Хекхаузена (2003) (з мотивами діяльності), Глассера (1991), Ткачук (2016), Цетліна (1977) (з ефективністю навчання, виховання та з проблемою запобігання неуспішності), Ізарда (2000), Франкла (2001) (з емоціями, що супроводжують успіх). Всі науковці пов'язали проблему успіху із важливими факторами. На нашу думку об'єднання цих факторів та розробка на їх підставі технології формування умінь соціально успішної особистості буде ефективним інструментом. Саме тому ми дібрали діагностичні засоби, які допомагають оцінити не тільки рівень успішності, але й навички та умови середовища сприятливі для успіху.

Висновки. Сучасний світ характеризується швидкими змінами, тому потребує особистість, яка набула, розвиває і вміє набувати риси, що допомагатимуть їй успішному становленню у всіх сферах життя. Саме тому є важливим формування соціально успішної особистості. Цей процес найефективніше відбувається саме у старшій школі, через особливості розвитку пізнавальної, емоційної, соціальної, професійно-орієнтаційної та мотиваційної сфер старшокласників. Оскільки, провідною діяльністю старшокласників є спілкування, а потреба приналежності до групи виходить на перше місце, ми вважаємо доцільним формувати навички соціально успішної особистості в

групі. Важливим етапом будь-якого дослідження є підбір діагностичного інструментарію. До основи методики було покладено технологію «ДО» і «ПСЛЯ», яка визнана інструментом дослідження поведінкових змін та рівня розвитку навичок. Для діагностичної методики було обрано анкети для визначення рівня сформованості навичок, що сприяють формуванню соціальної успішності особистості старшокласника та ефективній груповій діяльності, опитувальники для визначення рівня потреби у досягненні успіху; анкета для визначення умов освітнього середовища, сприятливих для формування соціально успішної особистості.

Список використаних джерел

- Абульханова-Славская, К. А. (1991). *Стратегия жизни*. Москва: Мысль.
- Ананьев, Б. Г. (2001). *О проблемах современного человекознания*. Санкт-Петербург: Питер.
- Асмолов, А. Г. (1996). *Культурно историческая психология и конструирование миров*. Москва: Ин-т практической психологии; Воронеж: МОДЭК.
- Бех, І. (2018). Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ-Чернівці: Букрек.
- Божович, Л. И. (1997). *Проблемы формирования личности*. Москва: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК.
- Варламова, Е. Ю. (2004). *Организационно-педагогические условия обеспечения социальной успешности школьников*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Костромский государственный университет им. Н. А. Некрасова, Кострома.
- Великий тлумачний словник сучасної мови. (2020). *Успіх*. Взято з <https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85>.
- Воронцова, Т. В., Пономаренко, В. С., Хомич, О. Л., Гарбузюк, І. В., Стаднік, Н. В., Василенко, К. С. ... & Калмиков, М. П. (2017). *Вчимся жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа)*. Київ: «Алатон».
- Глассер, У. (1991). *Школы без неудачников*. Москва: Прогресс.
- Грушин, А. С. (2015). Теоретические аспекты формирования социальной успешности у сельских школьников. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*, 241–243.
- Жданова, С. Н. & Чиркова, А. А. (2019). *Интерактивная игра как средство формирования созидательной позиции подростка*. Монографія. Чебоксары: «Среда».
- Звіт про результати дослідження ефективності проекту «Вчимся жити разом»* (2016, грудень 25). Взято з <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcazN4Nkl3YndhcEU>.
- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*. Київ.
- Изард, К. Э. (2000). *Психология эмоций*. Санкт-Петербург: ПИТЕР.
- Калініна, Н. В. (2008). Социальная успешность в школьном возрасте: показатели и

возможности диагностики. *Ученые записки. Психология. Педагогика*, 1–2. 27–32.

Кириченко, В. І. & Нечерда, В. Б. (2020). Партнерська взаємодія як засіб примноження ресурсів формування соціально успішної особистості старшокласника. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України*, 104–108.

Климов, Е. А. (2003). Реплика о структуре профессионализма и профессионала. *Психология профессионала*. Москва.

Кожачкина, С. О. (2014). *Формирование социальной успешности подростков*. (Дис. канд. пед. наук). Саратовский государственный университет им. Н.Г.Чернышевского, Саратов.

Лаврентьева, І. В. (2020). Діагностика формування соціально успішної особистості старшокласника. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України*, 148–152.

Леонтьев, А.Н. (1979). Психология образа. *Вестник МГУ. Психология*, 3-13.

Митник, О., & Стрижак, А. (2019). Система завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь як складової соціальної успішності молодшого школяра. *Початкова школа*, 9, 23-26.

Москаленко, В. В. (2017). Методологічні засади дослідження стратегій творчого конструювання образу «економічно успішної людини». *Фундаментальные и прикладные исследования в практике ведущих научных школ*, 22 (4), 42-52.

Орлов, Ю. М. (1978). Опросник «Потребность в достижении успеха». Взято з <https://psycabi.net/testy/>.

Орлов, Ю. М. (1997). *Мотивация поведения*. Москва: Импринт-Гольфстрим.

Основи здоров'язбережної компетентності. (2020). *Особливості психосоціального розвитку учнів старшої школи*. Взято з <http://multycourse.com.ua/ua/page/16/86>.

Пятунина, В. М. (2011). Теоретико-методические аспекты формирования социальной успешности девушек в раннем юношеском возрасте. *Психология и педагогика*. 137-139.

Рубинштейн, С. Л. (2000). *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург: ПИТЕР.

Ткачук, І. І. (2016). *Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх*. (Дис. канд. пед. наук). Національна академія педагогічних наук України, Київ.

Тульчинский, Г.Л. (1994). Успех: модусы бытия и свободы. *Этика успеха. Вестник исследователей, консультантов, ЛПП*, 2. 16-17.

Фетискин, Н. П., Козлов, В. В., & Мануйлов, Г. М. (2009). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. Москва: Психотерапия.

Франкл, В. (2001). *Психотерапия на практике*. Санкт-Петербург: ПИТЕР.

Хекхаузен, Х. (2003). *Мотивация и деятельность*. Москва: Смысл; Санкт-Петербург: Питер.

Цетлин, В. С. (1977). *Неуспеваемость школьников и её предупреждение*. Москва: Педагогика.

Franken, D. (1997). *LIFESKILLS 101: Higher Core Values Winners Live By*. California: Wellness Publications.

McClelland, David, C. (1974). *The achievement motive*. Washington.

References

Abulkhanova-Slavskaja, K. A. (1991). *Strategiia zhizni* [Life strategy]. Moscow: Mysl.

Anan'ev, B. G. (2001). *O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiia* [On the problems of

modern human science]. St. Petersburg: Peter.

Asmolov, A. G. (1996). *Kulturno istoricheskaia psikhologiiia i konstruirovaniie mirov* [Cultural historical psychology and the construction of worlds]. Moscow: In-t prakticheskoi psikhologii; Voronezh: MODEK.

Bekh, I. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei* [Personality on the way to spiritual values]. Kyiv-Chernivtsi: Bukrek.

Bozhovich, L.I. (1997). *Problemy formirovaniya lichnosti* [Personality formation problems]. Moscow: Institut prakticheskoy psikhologii; Voronezh: MODEK.

Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., & Manuilov, G. M. (2009). *Sotsialno-psikhologicheskaiia diagnostika razvitiia lichnosti i malykh grupp* [Socio-psychological diagnostics of the development of personality and small groups]. Moscow: Psikhoterapiia.

Franken, D. (1997). *LIFESKILLS 101: Higher core values winners live by*. California: Wellness Publications.

Frankl, V. (2001). *Psikhoterapiia na praktike* [Psychotherapy in practice]. St. Petersburg: PITER.

Grushin, A. S. (2015). Teoreticheskie aspekty formirovaniya sotsialnoy uspekhnosti u selskikh shkolnikov [Theoretical aspects of the formation of social success among rural pupils]. In *Gumanitarnye, sotsialno-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki*, (pp 241–243).

Glasser, U. (1991). *Shkoly bez neudachnikov* [Schools without losers]. Moscow: Progress

Kalinina, N. V. (2008). Sotsialnaia uspekhnost v shkolnom vozraste: pokazateli i vozmozhnosti diagnostiki [Social success at school age: Indicators and diagnostic capabilities]. In *Uchenye zapiski. Psikhologiiia. Pedagogika: Vol. 1-2* (pp. 27-32).

Khekkhauzen, Kh. (2003). *Motivatsiia i deiatelnost* [Motivation and activity]. Moscow: Smysl; St. Petersburg: Peter.

Klimov, E. A. (2003). Replika o strukture professionalizma i professionala. *Psikhologiiia professionala*. Moscow.

Kozhakina, S. O. (2014). *Formirovaniie sotsialnoi uspekhnosti podrostkov* [Formation of adolescents' social success]. (Dissertation Abstract, Saratov).

Kyrychenko, V. I. & Necherda, V. B. (2020). Partnerska vzaiemodiia yak zasib prymnozhennia resursiv formuvannia sotsialno uspishnoi osobystosti starshoklasnyka [Partnership as a means of increasing the resources of formation a socially successful personality of a high school student]. In *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: Conference Proceedings of Institute of Problems on Education of NAES of Ukraine* (pp 104–108).

Lavrentieva, I. V. (2020). Diahnostyka formuvannia sotsialno uspishnoi osobystosti starshoklasnyka [Diagnosis of the formation of a socially successful personality of a high school student]. In *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: Conference Proceedings of Institute of Problems on Education of NAES of Ukraine* (pp. 148–152).

Leontev, A. N. (1979). Psikhologiiia obraza [The psychology of the image]. In *Vestnik MGU. Psikhologiiia*, (pp. 3-13).

McClelland, D. S. (1987). *Human motivation*. Cambridge: Cambridge University Press.

McClelland, David, C. (1974). *The achievement motive*. Washington.

Moskalenko, V. V. (2017). Metodologichni zasadi doslidzhennia strategiy tvorchoho konstruyuvannia obrazu «ekonomichno uspishnoi lyudini» [Methodological bases of research of strategies of creative construction of an image of "economically successful person"]. In *Fundamentalnye i prikladnye issledovaniia v praktike veduchikh nauchnykh shkol: Vol. 22 (4)* (pp 42-52).

Mytnyk, O., & Stryzhak, A. (2019). Systema zavdan, spriamovanykh na formuvannia

komunikatyvnykh umin yak skladovoi sotsialnoi uspishnosti molodshoho shkoliara [The system of tasks aimed at the formation of communication skills as a component of social success of junior high school]. *Pochatkova Shkola*, 9, 23-26.

Orlov, Yu. M. (1978). Oprosnik «Potrebnost v dostizhenii uspekha» [Questionnaire “The need to achieve success”]. Retrieved from <https://psycabi.net/testy/>.

Orlov, Yu. M. (1997). *Motivatsiia povedeniia* [Motivation of behaviour]. Moscow: Imprint-Golfstrim.

Osnovy zdoroviazberezhnoi kompetentnosti (2020). *Osoblyvosti psykhosotsialnoho rozvytku uchniv starshoi shkoly* [Features of psychosocial development of high school students]. Retrieved from <http://multycourse.com.ua/ua/page/16/86>.

Pyatunina, V.M. (2011). Teoretiko-metodicheskie aspekty formirovaniia sotsialnoi uspeshnosti devushek v rannem yunosheskom vozdaste [Theoretical and methodological aspects of the formation of social success of girls in early adolescence]. *Psikhologiya i pedagogika*, (pp. 137-139).

Rubinshtein, S. L. (2000). *Osnovy obshchei psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. St. Petersburg: Piter.

Tkachuk, I. I. (2016). *Formuvannia u starshoklasnykiv spriamovanosti na maibutnii profesiyni uspikh* [Formation of high school students' focus on future professional success]. (Doctoral dissertation, Kyiv).

Tsetlyn, V. S. (1977). *Neuspevaemost shkolnykov y ee preduprezhdenye* [School failure and its prevention]. Moscow: Pedagogika.

Tulchinskii, G. L. (1994). Uspekha: modusy bytia i svobody [Success: Modes of being and freedom]. In *Etika uspekha. Vestnik issledovateley, konsultantov, LPR, Vol. 2* (pp 16-17).

Varlamova, E. Yu. (2004). *Organizatsionno-pedagogicheskie usloviia obespecheniia sotsialnoi uspeshnosti shkolnikov* [Organizational and pedagogical conditions for ensuring the social success of pupils]. (Dissertation Abstract, Kostroma).

Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi movy. (2020). *Uspikh* [Success]. Retrieved from <https://slovyk.me/dict/vts/%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85>.

Vorontsova, T. V., Ponomarenko, V. S., Khomych, O. L., Harbuziuk, I. V., Stadnik, N. V., Vasylenko, K. S. &... Kalmykov, M. P. (2017). *Vchymosia zhyty razom. Posibnyk dlia vchytelia z rozvytku sotsialnykh navychok u kursy «Osnovy zdorovia» (osnovna i starsha shkola)* [Learning to live together. A social skills teacher's guide in the basics of health course (primary and secondary school)]. Kyiv: Alaton.

Izard, K. E. (2000). *Psikhologiya emotsii* [Psychology of emotions]. St. Petersburg: Piter.

Zhdanova, S. N. & Chirkova, A. A. (2019). *Interaktivnaya igra kak sredstvo formirovaniia sozidatelnoi pozitsii podrostanta* [Interactive game as a means of forming a creative attitude of a teenager]. Cheboksary: Sreda.

Ziazun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii* [Pedagogy is good: Ideals and realities]. Kyiv.

Zvit pro rezultaty doslidzhennia efektyvnosti proektu «Vchymosia zhyty razom» [Report on the results of the study of the effectiveness of the project “Learning to live together”], (2016). Retrieved from <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcazN4Nk13YndhcEU>.

Дата подання рукопису 17.09.2020
Дата прийняття рукопису до друку 15.10.2020